

Samenvatting De problematiek van gedetineerden met een lichte verstandelijke beperking in het gevangeniswezen

Dr. H.L. Kaal

Drs. A.M. Negenman

E. Roeleveld

Prof. dr. P.J.C.M. Embregts

Achtergrond onderzoek en onderzoeksvragen

Signalen uit het veld en internationaal onderzoek leiden tot een vermoeden dat mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB) meer problemen ondervinden in detentie, en hier ook vaker last van hebben, dan gedetineerden zonder LVB. Tot nu toe was er echter onvoldoende bekend over de Nederlandse situatie. Het onderzoek beschreven in dit rapport is er op gericht om antwoord te geven op de volgende vragen:

- Wat is de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie?
- Waarin verschillen deze van de problemen van gedetineerden zonder LVB?
- Wat zijn, in het licht van deze problemen, de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB?

Onderzoeksopzet

Het onderzoek is uitgevoerd in drie Penitentiaire Inrichtingen (PI's), waarbij in totaal 50 gedetineerden met een LVB en 24 gedetineerden zonder LVB geïnterviewd werden over hun ervaringen in detentie. Alle respondenten zaten op een reguliere afdeling van een Huis van Bewaring (HvB) of gevangenis. Ter voorbereiding op de interviews met gedetineerden zijn drie focusgroepbijeenkomsten georganiseerd met personeelsleden van de PI's. Het doel hiervan was om, ten behoeve van de interviewgide die gebruikt werd voor de interviews met gedetineerden, informatie te verzamelen over mogelijk problematische situaties voor gedetineerden met een LVB. Na afronding van de focusgroepbijeenkomsten zijn eerst gedetineerden met een vermoede LVB benaderd met de vraag mee te werken aan het onderzoek. Aansluitend zijn gedetineerden benaderd waarvan vermoed werd dat zij geen LVB hadden. Hierbij werd geprobeerd de twee groepen zo veel mogelijk te matchen op regime, leeftijd en geboorteland. Om te bepalen of de gedetineerde bij de uiteindelijke analyses wel of niet in de LVB-groep geplaatst werd, is aansluitend aan het interview een verkorte intelligentietest afgenomen. Alle interviews zijn voorts getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd.

De aard van de problemen van mensen met LVB in detentie

Met betrekking tot de eerste onderzoeksvraag naar de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie, komt uit de interviews een breed spectrum aan problemen naar voren. Allereerst blijkt voor veel gedetineerden met een LVB de informatievoorziening voor problemen te zorgen. De problemen spitsen zich toe op drie gebieden, namelijk de informatievoorziening bij binnenkomst, de informatievoorziening later in de detentie periode en de uitleg over het waarom van de gang van zaken. Een gevolg van onvoldoende kennis

van regels en procedures is mogelijk onbedoelde regelovertreding. Daarnaast geven gedetineerden met een LVB aan dat er soms heel makkelijk een rapport wordt gegeven.

Ook over de dagindeling laten gedetineerden met een LVB zich negatief uit. Met name in het HvB wordt de lange tijd die op cel wordt doorgebracht en de geringe tijd die er tijdens recreatie is om activiteiten, zoals bellen en koken, te regelen als negatief ervaren. Voor dergelijke activiteiten ontstaan regelmatig wachtrijen waardoor soms ook het recht van de sterkste geldt. Arbeid en onderwijs worden gezien als een manier 'om de dag door te komen'. Een aantal gedetineerden geeft aan liever te werken dan deel te nemen aan onderwijs. Zij zien geen meerwaarde, hebben negatieve ervaringen met onderwijs of haken af omdat het te veel zelfstandigheid vraagt.

Het contact met de buitenwereld, met name familie, verloopt niet vlekkeloos. Vooral telefonisch contact en de schaarse tijd die hiervoor beschikbaar is, zorgt voor veel spanningen. Bezoek komt soms niet door praktische problemen, maar blijft ook weg op verzoek van de gedetineerde omdat dit emotioneel is of omdat er ruzie is. De contacten *in* detentie met verschillende partijen verlopen evenmin probleemloos. De eerste groep waar gedetineerden mee te maken krijgen zijn de medegedetineerden. Met regelmaat hebben gedetineerden het over conflicten, pesterijen en diefstal. Gedetineerden vertellen medegedetineerden te wantrouwen vanwege het niet nakomen van afspraken, roddel en verraad. De tweede belangrijke groep zijn de piw'ers. Gedetineerden met een LVB onderscheiden hierbij twee groepen. De ene groep zijn piw'ers die de tijd nemen naar je te luisteren, een uitzondering maken als dat nodig is en niet snel een rapport geven. De andere groep gedraagt zich autoritair, toont weinig belangstelling en gaat star om met de regels. Dat piw'ers moeite doen voor de gedetineerde is het meest positieve aspect dat gedetineerde noemen wanneer het gaat om het contact met de piw'ers. Het meest genoemde negatieve aspect is dat piw'ers gebruik maken van hun machtspositie. Ook hier geven gedetineerden met een LVB aan de ander, in dit geval de piw'er, te wantrouwen. De derde groep waarmee gedetineerden met enige regelmaat mee in contact komen zijn medewerkers van ondersteunende diensten. Hierbij doen zich zowel problemen voor rondom de procedures, zoals het schrijven van briefjes en het lange wachten op een oproep, alsook in het daadwerkelijke contact met hen. Gedetineerden met LVB geven aan vaak het gevoel te krijgen niet serieus genomen te worden. Positieve voorbeelden die genoemd worden zijn; een arts die de tijd neemt om te luisteren, of een vrijwilliger die oprechte belangstelling toont.

Gedetineerden met een LVB vertellen met regelmaat ook iets over hun eigen persoonlijkheid en vaardigheden. Veel gedetineerden geven bijvoorbeeld aan dat ze gemakkelijk in de omgang zijn. Daarnaast vertellen ze ook contacten met medegedetineerden of piw'ers uit de weg te gaan omdat ze teleurgesteld zijn of omdat ze bang zijn dat dit op een conflict uitloopt. Gedetineerden geven daarbij aan dat zowel zichzelf als de ander verkeerd of agressief kunnen reageren. Als tot slot gedetineerden met een LVB gevraagd wordt naar hun toekomst dan zijn de reacties uiteenlopend van optimistisch tot somber, waarbij er vaak nog geen sprake is van concrete plannen.

Waarom verschillen de problemen van gedetineerden met LVB met de problemen van gedetineerden zonder LVB?

Heel veel van de problemen die gedetineerden met een LVB ervaren worden ook door

gedetineerden zonder LVB genoemd. Ook gedetineerden zonder LVB zijn bij binnenkomst niet bekend met alle regels en procedures, ook bij hen verloopt het contact met familie, medegedetineerden en medewerkers van de PI niet zonder problemen. Als we iets nauwkeuriger kijken worden verschillen zichtbaar; soms hebben gedetineerden zonder LVB een iets andere perceptie van het probleem, maken andere afwegingen, lijken meer mogelijkheden te hebben problemen op te lossen en zijn ze actiever in het oplossen van het probleem. Zo lijken ze bij het inwinnen van informatie iets assertiever te zijn, en bijvoorbeeld meer door te vragen. Bij deze groep lijkt het *waarom* van bepaalde regels en procedures minder te spelen, en ze zijn nadrukkelijker bezig met het voorkomen van een rapport. Ze lijken deze ook minder vaak te krijgen.

Ook bij de daginvulling spelen dezelfde problemen, waarbij gedetineerden zonder LVB er beter in lijken te slagen dingen voor zichzelf te regelen. Ze lijken daarnaast meer mogelijkheden te hebben zichzelf bezig te houden op de cel en meer kans te zien uitzonderingen voor zichzelf te regelen. Ook bij arbeid tonen ze meer initiatieven en bij onderwijs zijn ze meer toekomstgericht.

Het contact met familie en vrienden wordt bij gedetineerden zonder LVB ook bemoeilijkt door de problemen met bellen en bezoek. Bij hen blijkt er echter minder vaak sprake van sociaal-emotionele problemen in het contact waardoor bezoek mogelijk zou kunnen wegblijven. Ook bij de interne contacten zijn er meer overeenkomsten dan verschillen. Gedetineerden zonder LVB vertellen echter minder vaak over negatief gedrag van medegedetineerden, lijken minder snel geneigd agressief te reageren en een conflict met woorden op te willen lossen. De relatie met piw'ers verloopt iets minder moeizaam; ze hebben minder moeite met verschillen tussen piw'ers, meer vertrouwen en begrip voor hen en ze ervaren de piw'ers minder vaak als star. Tenslotte zijn ze minder negatief over het contact met de ondersteunende diensten en zien hun hulpvraag vaker beantwoord.

Gedetineerden zonder LVB praten ook vaak in dezelfde bewoordingen over zichzelf als gedetineerden met LVB. Gedetineerden zonder LVB geven wel andere redenen aan waarom ze liever op zichzelf blijven. Zij doen dit minder vaak om een conflict te vermijden, maar vaker omdat ze op dat moment geen behoefte hebben aan het contact. Ze lijken beter in staat dingen te plannen, en op een constructieve manier voor zichzelf op te komen. Als ze praten over hun toekomst zijn er geen grote verschillen. Gedetineerden zonder LVB vermelden wel vaker dat er meer aandacht besteed zou kunnen worden aan de terugkeer van gedetineerden in de samenleving.

Wat zijn de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB in relatie tot deze problemen in hun eigen beleving?

Allereerst valt uit bovenstaande af te leiden dat gedetineerden met een LVB behoefte hebben aan duidelijke informatie over regels en procedures. Uit de literatuur is bekend dat deze groep moeite heeft met het verwerken van informatie. Het is daarom belangrijk informatie op verschillende momenten en op verschillende manieren aan de orde te laten komen. Daarbij komt dat mensen met een LVB het moeilijk vinden om informatie die in de ene situatie geleerd is toe te passen in een andere. Duidelijke uitleg wat van de gedetineerde verwacht wordt, helpt. Daarbij kan ondersteuning worden geboden door bijvoorbeeld het samen bekijken en bespreken van informatie, het samen invullen van

formulieren, en het voordoen en samen oefenen van complexe handelingen zoals het voeren van een gesprek met instanties of het bedienen van een apparaat.

Daarnaast geven gedetineerden met een LVB aan behoefte te hebben aan meer kennis over de achterliggende redenen waarom iets op een bepaalde manier gebeurt. Een toelichting geven op bijvoorbeeld waarom iets lang duurt zal voorkomen dat er onnodig stress ontstaat. Uit onderzoek blijkt dat mensen met een LVB situaties vaker als stressvol ervaren en minder goed toegerust zijn om deze vervolgens het hoofd te bieden. Gedetineerden geven enerzijds aan zich te vervelen en vinden het moeilijk zelf activiteiten te ontplooiën. Maar anderzijds geven ze ook aan in tijdnood te komen tijdens de recreatie. In gesprek gaan met gedetineerden, ze nadrukkelijk uitnodigen te participeren in arbeid of onderwijs, meedenken in oplossingen voor de belemmeringen die hierbij gevoeld worden, en praktische afspraken maken over het plannen van activiteiten kan mogelijk helpen.

Gedetineerden met een LVB ondervinden ook met regelmaat problemen in het contact met anderen. Ze vertellen over de conflicten die hierdoor ontstaan en/of over contacten die worden gemeden om conflicten te voorkomen. Uit onderzoek blijkt dat mensen met een LVB sociale situaties vaak als stressvol ervaren. Daarnaast blijkt de sociale informatieverwerking minder efficiënt te verlopen waarbij mensen met een LVB het moeilijk vinden verschillende gedragsalternatieven te bedenken en hier een juiste afweging bij te maken. Bovendien geeft men vaak de voorkeur aan agressieve dan wel passieve reacties boven assertieve oplossingen. Het voorkómen van stressvolle (sociale) situaties is een manier om dit probleem op te lossen. Zo kan men bijvoorbeeld duidelijke afspraken maken over de procedure bij het bellen en erop toezien dat deze nageleefd wordt. Ook het met een gedetineerde met LVB bespreken van gedragsalternatieven zijn na een (uit de hand gelopen) conflict en hoe hij ervoor zou kunnen zorgen dat een soortgelijke situatie in de toekomst niet opnieuw uit de hand loopt, is een voorbeeld waarbij wordt ingezet op het voorkómen van toekomstige stressvolle situaties.

Gedetineerden met een LVB geven aan de piw'ers vaak te wantrouwen. Inzicht geven in waarom naar bepaalde informatie gevraagd wordt, en vertellen wat er vervolgens met deze informatie gebeurt kan wantrouwen wegnemen. De gedetineerden met LVB geven wel aan een goed contact met piw'ers belangrijk te vinden. Dat men er aan hecht dat piw'ers moeite doen voor de gedetineerde, de tijd nemen om te luisteren en een uitzondering maken als dat moet, komt overeen met bevindingen uit ander onderzoek waarin mensen met een LVB gevraagd werd naar belangrijke competenties van begeleiders: hier bleken kennis over de cliënt, een positieve houding ten aanzien van de cliënt, een transparante manier van communiceren, en aandacht hebben en interesse tonen voor de cliënt het belangrijkste.

Voorafgaande aan de vraag hoe tegemoet te komen aan de behoeften van de gedetineerden met een LVB kan de vraag gesteld worden of het een meerwaarde heeft deze groep bij binnenkomst al te signaleren. Het vaststellen van een LVB heeft alleen zin als er ook wat met de informatie gedaan wordt. Het omgekeerde is echter wel mogelijk; afstemmen op de behoeften van gedetineerden met een LVB kan ook zonder de beperking op voorhand vast te stellen. Kennis hebben van de situaties die mogelijk lastig of moeilijk zijn voor gedetineerden, sensitief zijn voor de behoeften van het individu en hieraan tegemoet komen waar mogelijk, zal ervoor zorgen dat alle gedetineerden, dus ook de gedetineerden met een LVB, hier baat bij hebben.

